

УДК 811.161.2'243:378.147

ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Тростинська О.М., канд. філол. наук, Петров І.В. (Харків)

У статті проаналізовано досвід, набутий кафедрою мовної підготовки у сфері викладання української мови як іноземної, описано створені навчально-методичні матеріали з української мови та визначено перспективи подальшої методичної роботи.

Ключові слова: українська мова, навчальна програма, іноземні учні, мовна компетенція.

Тростинская О.Н., Петров И.В. Преподавание украинского языка как иностранного: проблемы, поиски, перспективы. В статье проанализирован опыт, приобретенный кафедрой языковой подготовки в сфере преподавания украинского языка как иностранного, описаны созданные учебно-методические материалы по украинскому языку и определены перспективы дальнейшей методической работы.

Ключевые слова: украинский язык, учебная программа, иностранные учащиеся, языковая компетенция.

Trostynska O.M., Petrov I.V. Teaching of the Ukrainian language as a Foreign One: Problems, Search, Perspectives.

The experience gained by the language training department in the field of teaching the Ukrainian language as a foreign one has been analyzed in the article;

educational and methodical materials on the Ukrainian language have been described and the perspectives of intending educational and methodical work have been determined.

Key words: Ukrainian language, educational program, foreign students, language competence.

Викладання української мови іноземцям розпочалося у Центрі міжнародної освіти ХНУ імені В.Н.Каразіна порівняно недавно. І хоча традиційно на Сході України українську мову вивчає невелика кількість іноземних громадян, кафедрою мовної підготовки Центру міжнародної освіти ведеться постійна науково-дослідна робота, метою якої є розробка положень методики викладання української мови різним категоріям іноземних громадян, що навчаються у вищих навчальних закладах або живуть в Україні і хочуть отримати українське громадянство, і реалізація цих положень у навчальних програмах та навчальних посібниках з української мови для іноземців.

Під час роботи з іноземцями викладачі зіткнулися з багатьма проблемами, серед яких – відсутність навчальних програм з української мови для іноземців, невідповідність кількості та якості підручників з української мови для іноземців потребам навчання, недостатня розробленість положень методики викладання української мови як іноземної. Розв'язання цих проблем пов'язано з вирішенням таких завдань:

- вивчення комунікативних потреб іноземних громадян різних категорій;
- розробка концепції викладання української мови іноземним громадянам різних категорій;
- розробка навчальних програм з української мови для іноземних громадян;
- створення навчальних посібників з української мови з урахуванням особливостей різних категорій іноземних учнів;
- створення тестів з української мови для визначення рівня володіння мовою іноземних студентів та іноземців, що хочуть отримати українське громадянство.

Мета статті – проаналізувати досвід, набутий кафедрою мовної підготовки у сфері викладання української мови як іноземної, описати створені навчально-методичні матеріали з української мови та визначити перспективи подальшої методичної роботи.

Викладачами кафедри мовної підготовки була проведена диференціація іноземних громадян, що навчаються у вищих навчальних закладах України, залежно від напрямів, спеціалізації, етапу навчання, існуючої бази знань та рівня мовної підготовки; вивчені комунікативні потреби іноземних громадян різних категорій щодо володіння українською мовою; розроблена концепція викладання української мови різним групам іноземців. Результати цієї роботи були викладені у наукових публікаціях [1–5; 7]. Теоретичні положення методики викладання української мови як іноземної були реалізовані у навчальних програмах з української мови за професійним спрямуванням для іноземців, у „Єдиній типовій навчальній програмі з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації” та навчальному комплексі з української мови для іноземців, що включає підручник з української мови, посібник з країнознавства та контрольні тести з української мови для визначення рівня володіння мовою іноземців.

Результати науково-дослідної роботи впроваджені в навчальному процесі викладання української мови як іноземної у межах курсів „Українська мова за професійним спрямуванням для іноземців”, „Ділова українська мова для іноземців”, „Практична українська мова для іноземців”.

Курс „Українська мова за професійним спрямуванням” включено до навчальних планів з усіх спеціальностей на всіх факультетах. Мета курсу української мови – формування мовної особистості та розширення мовної компетенції майбутнього спеціаліста у професійній сфері. Завдання курсу – навчання норм сучасної української літературної мови, набуття навичок оперування термінологією майбутньої спеціальності та вільного володіння різними функціональними стилями у навчальній діяльності і професійному спілкуванні, засвоєння відомостей про призначення і структуру ділових документів. Слід зазначити, що до 2010 року українська мова на факультетах вивчалась у межах курсів „Українська мова за професійним спрямуванням” або „Ділова українська мова” обсягом 54 навчальні години протягом одного семестру. Згідно наказу МОН України від 29 березня 2010 року курс „Українська мова за професійним спрямуванням” обсягом 108 навчальних годин (72 години

практичних занять і 36 годин самостійної роботи) має вивчатися протягом трьох семестрів. Очевидно, що мета і завдання курсу української мови для іноземців мають відрізнятися від загально визначених. Водночас серед іноземних студентів чітко розрізняються два контингенти: іноземні студенти, що вільно володіють російською мовою (студенти з країн СНД), та іноземні студенти з далекого зарубіжжя, які почали вивчення російської мови на підготовчих факультетах.

Іноземні студенти з країн СНД мають вивчати українську мову відповідно до навчальних планів своїх спеціальностей. До завдань курсу української мови для іноземних студентів-нефілологів належать формування вмінь і навичок володіння українською мовою, розвиток комунікативної компетенції, потрібної у навчальній діяльності, знайомство зі структурою основних ділових документів, необхідних студентові під час навчання, та з основами професійного мовлення. З огляду на визначені завдання до програми курсу включені фонетичні і граматичні теми, що формують практичні навички володіння українською мовою, мовні теми, що відповідають потребам навчальної діяльності, кілька тем з сучасного діловодства та теми, що розкривають особливості функціонування у сучасній українській мові наукового стилю мовлення і мови професійного спілкування.

Для іноземних студентів-нефілологів із далекого зарубіжжя мовою навчання у більшості навчальних закладів на Сході України є російська. Необхідність вивчення української мови цією категорією студентів встановлюється адміністрацією факультетів, що призводить до відмови факультетів від рекомендацій навчального плану.

До навчальних планів факультету іноземних мов включено два курси української мови: на I курсі дисципліна “Сучасна українська мова” (загальний обсяг 54 години, з них 36 аудиторних годин і 18 годин самостійної роботи) та на II і III курсах дисципліна “Українська мова за професійним спрямуванням” (108 навчальних годин, 72 години аудиторні і 36 годин самостійної роботи відповідно). Вивчення цих дисциплін спрямоване на поглиблення знань української мови, отриманих під час навчання у середній школі, і розвиток професійної компетенції студентів. Іноземні студенти, які ніколи не вивчали українську мову, не можуть опанувати українську разом з

українськими студентами і теж мають бути виділені під час вивчення цього курсу в окрему групу.

Для іноземних студентів з країн СНД, які навчаються на факультеті іноземних мов, складена програма з сучасної української мови, що включає вивчення особливостей фонетичної і граматичної систем української мови (чергування голосних і приголосних, спрощення, подвоєння приголосних, уживання паралельних відмінкових закінчень іменників, відмінювання прикметників і числівників, розряди і відмінювання займенників, утворення часових форм дієслів тощо) та засвоєння розмовних тем, що відповідають основним комунікативним потребам студентів (“Український етикет”, “Знайомство”, “Навчання в університеті”, “Український календар” тощо). Під час вивчення дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” студенти поглиблюють свої знання з граматики і лексики української мови. Оскільки значна частина навчальних годин у межах цієї дисципліни відводиться на самостійну роботу, студентам пропонується написати реферат на одну з мовних тем. Теми підібрані таким чином, що, з одного боку, поглиблюють теоретичні знання української мови, з іншого – розширюють лексичний і термінологічний запас (мова для цих студентів-філологів є об’єктом професійного вивчення). Крім того, під час написання рефератів студенти реалізують отримані знання на практиці. Для іноземних студентів з далекого зарубіжжя, що навчаються на факультеті іноземних мов, російська мова є другою іноземною, що потребує великої кількості навчального навантаження з російської мови, тому українську мову вони не вивчають, а відведені на неї години використовуються на заняття з російської мови.

Найбільшою проблемою навчання зазначеного курсу є відсутність єдиного підручника з української мови для іноземних студентів. Існуючі підручники з української мови для іноземців розраховані на значно більший обсяг навчальних годин і не враховують особливостей різних функціональних стилів, диференціація яких важлива для іноземців. Численні підручники з українського ділового та професійного мовлення створені для українських студентів і не розраховані на іноземних громадян. Отже, нагальною потребою стала розробка навчальних посібників з української мови для іноземних студентів, що враховували б усі особливості курсу. Тому кафедрою мовної підготовки створено навчальний комплекс з української мови

для іноземців, який включає базовий підручник, посібник з країнознавства і тести [11].

Підручник з української мови для іноземців [8] складається з трьох частин. Перша частина „Фонетико-граматичний курс української мови” містить 15 уроків, у яких представлено фонетичну та граматичну систему української мови. Кожний урок побудовано за єдиною схемою. Під час розробки методичної стратегії і визначення структури кожного уроку враховувались комунікативні потреби іноземних студентів у володінні українською мовою, актуальність граматичного і лексичного матеріалу для сфер навчання і побутового спілкування, пізнавальні інтереси студентів. Граматичний матеріал уроку представлено у вигляді граматичних таблиць і схем із граматичними коментарями та рекомендаціями з уживання граматичних конструкцій і форм у мовленні. Граматичний коментар до таблиці подається російською мовою і здійснюється на порівнянні особливостей української граматичної системи з російською.

До кожного уроку включено тексти і діалоги, на основі яких формується лексична мовна компетенція учнів. Тексти підібрані за принципом презентації граматичних явищ, які вивчаються в уроці, і враховують комунікативні потреби іноземців у спілкуванні українською мовою. Діалоги направлені на активізацію вивченого лексико-граматичного матеріалу у вільному мовленні.

У кінці кожного уроку вміщено систему вправ, що включає вправи на спостереження, різноманітні тренувальні вправи, комунікативні вправи, які розвивають навички вживання граматичних форм і структур в усному мовленні, вправи на побудову власних текстів з використанням вивченого лексико-граматичного матеріалу та вправи на переклад з російської мови на українську. Така система вправ дає можливість студентам засвоїти граматичні форми і явища, що вивчаються, та виробити навички їхнього використання в усному і писемному мовленні.

У другій частині підручника “Ділова українська мова” міститься загальна інформація про основні стильові ознаки офіційно-ділового стилю мовлення в українській мові та реквізити і правила складання ділових документів. Розроблена у другій частині система вправ спрямована на формування у студентів умінь і навичок складати різні види документів українською мовою.

Третя частина підручника “Українська мова за професійним спрямуванням” знайомить студентів з особливостями функціонування в українській мові наукового стилю мовлення, основними мовними засобами цього стилю та його основними жанрами. Як один з найбільш уживаних у навчальному процесі наукових жанрів розглядається студентська наукова робота. Завдання цього розділу спрямовані на формування в іноземних студентів навичок написання наукової роботи українською мовою на прикладі написання реферату.

Посібник із країнознавства “Знайомтесь: Україна” складається із чотирьох розділів, які містять тексти й систему завдань, спрямованих на розширення лексичного запасу, розвиток навичок читання та міжкультурного спілкування іноземних студентів.

Метою посібника є забезпечення лінгвокультурної адаптації іноземних студентів та інших категорій іноземних громадян, що перебувають в Україні, розвиток міжкультурної компетентності іноземців, ознайомлення з культурою України, її звичаями, системою освіти, основними характеристиками суспільного життя.

Перша частина посібника містить 8 країнознавчих тем, в яких подані основні відомості про історію та культуру України. Тексти забезпечені системою завдань, що готують і контролюють процес читання й розуміння текстів. Кожний текст супроводжується списком лексичних одиниць, рекомендованих для засвоєння даної теми.

Передтекстові завдання формують навички аналізу структури слова, словосполучення, речення, розширюють лексичний запас студентів у соціокультурній сфері спілкування. Притекстові завдання навчають пошуку інформації в тексті, формують навички інформативного членування тексту, розвивають уміння в різних видах читання. Післятекстові завдання перевіряють засвоєння лексичного країнознавчого матеріалу шляхом підготовки монологічного висловлювання на задану тему.

Друга частина посібника містить додаткові матеріали – тексти соціокультурного характеру, які можуть бути використані у групах аспірантів, стажистів або студентів старших курсів факультетів гуманітарного профілю для розширення лексичного запасу й обсягу країнознавчих знань про Україну.

Третя частина посібника містить тексти для самостійного читання, які спрямовані на розширення лексичного запасу іноземних студентів

та інших категорій іноземних громадян. В текстах для самостійної роботи містяться додаткові знання про українські історичні пам'ятки, місця для відпочинку. Четверта частина посібника містить 5 тем для самостійної роботи, спрямованих на задоволення комунікативних потреб іноземних громадян різних категорій. Тексти виконують завдання лінгвокультурної адаптації іноземців в українському мовному середовищі.

У процесі роботи з даним посібником здійснюється взаємопов'язане навчання різних видів мовленнєвої діяльності.

До навчального комплексу були розроблені контрольні тести, що перевіряють рівень засвоєння лексики та вивчених граматичних і лінгвокультурологічних тем, що увійшли до складу підручника і посібника. За допомогою тестів перевіряються знання активної лексики, української граматики, а також розуміння змісту вивчених країнознавчих тем. Тести можна використовувати як одну з форм поточного або модульного контролю під час навчального процесу, з тестами можна працювати в аудиторії з наступним контролем з боку викладача, вони можуть бути використані студентами для самоконтролю. Крім того тести є контрольним матеріалом для визначення рівня володіння лексикою, граматикою і мінімумом країнознавчих відомостей особами, які хочуть здобути українське громадянство.

В університеті навчаються кілька іноземців, які закінчили підготовчі факультети з українською мовою навчання і продовжують вивчати українську мову як іноземну. Відповідно до наказу № 260 Міністерства освіти і науки України від 4 квітня 2006 року українська мова читається іноземним студентам-нефілологам на 1 – 4 курсах в обсязі 702 навчальні години. Викладачі кафедри мовної підготовки ЦМО ХНУ імені В.Н. Каразіна взяли участь у розробці „Єдиної типової навчальної програми з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації” [6], що є головним чинником створення методичного та інформаційного забезпечення мовної підготовки іноземних студентів, які навчаються у ВНЗ України [9; 10].

Програма складається з пояснювальної записки і 3-ох розділів.

У пояснювальній записці містяться базові положення навчання української мови студентів-іноземців на основних факультетах.

I розділ визначає мету, завдання, етапи, зміст, методи і форми навчання, форми контролю, орієнтовану тематику текстових матеріалів.

У II розділі описано основний етап навчання (I–II курси), визначено зміст навчання на основному етапі, кількість аудиторних годин та годин для самостійної роботи, розподіл навчального матеріалу за модулями, вимоги до рівня володіння студентами видами мовленнєвої діяльності, комунікативні завдання, тематика за сферами спілкування, мовний матеріал, що необхідний для досягнення відповідного рівня мовної компетенції.

Головна особливість Програми полягає в тому, що навчальний матеріал у ній структуровано за принципами кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Кожний модуль містить зміст мовної компетенції (граматичний матеріал), комунікативні завдання в усіх видах мовленнєвої діяльності у відповідних комунікативних сферах, типи завдань і вимоги до підсумкового контролю.

У III розділі Програми подано опис завершального етапу навчання (III курс та перший семестр IV курсу), визначено комунікативні завдання, зміст навчання, зміст мовної компетенції, структура модулів, типи завдань і вимоги до підсумкового контролю та державного іспиту, який студенти складають на завершення вивчення української мови.

Програма рекомендована Міністерством освіти і науки України як навчальна програма для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації.

Зважаючи на потребу у навчально-методичних матеріалах з української мови для іноземних студентів основного етапу навчання, кафедра мовної підготовки планує в майбутньому створити підручник, який би охоплював необхідний обсяг інформації та задовольняв комунікативні потреби учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бей Л.Б. Викладання української мови в умовах обмеженого мовного оточення / Л.Б. Бей // Мова і культура: Вип.4 // гол. ред. Д.Г. Бурого. – К. : Видав. Дім Д. Бурого, 2002. – Т.5. Ч.1. Проблеми гуманізації навчання і культурологічний підхід до методики викладання мови і літератури. – С. 20–26.

2. Бей Л.Б. Вплив мовного середовища на зміст та викладання української мови іноземним студентам на Сході України / Л.Б. Бей // Фахова підготовка іноземних громадян в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 4–6 лют. 2002 р. – К., 2002. – С. 107–113.
3. Бей Л.Б. Курс ділової української мови для іноземних студентів / Л.Б. Бей // зб. наук. праць гуманітарних кафедр / ХНТУСГ ім. П. Василенка. – Харків, 2005. – С. 37–41.
4. Бей Л.Б. Особливості навчання української мови іноземних студентів на Сході України / Л.Б. Бей, О.М. Тростинська // Мова і культура: Вип.11. – К. : Видав. Дім Д. Бурого, 2009. – Т. 1 (113). – С. 356–365.
5. Бей Л.Б. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів / Л.Б. Бей, О.М. Тростинська // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки. – Вип. 12. – Харків : Константа, 2008. – С. 48–59.
6. Єдина типова навчальна програма з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації / за ред. О.М. Тростинської, Н.І. Ушакової – К. : НТУУТ „КПІ”, 2009. – 50 с.
7. Назиров З.Ф. Про створення лінгвосоціокультурного адаптаційного центру для іноземних громадян / З.Ф. Назиров, Н.І. Ушакова, О.М. Тростинська, О.В. Копилова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки. – Вип. 12. – Харків : Константа, 2008. – С. 176–186.
8. Тростинська О.М. Українська мова для російськомовних іноземних студентів / О.М. Тростинська. – Харків : ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2011. – 126 с.
9. Тростинська О.М. Інтегрування змістової та організаційної складових навчання у модульній програмі з української мови для іноземних студентів-нефілологів / О.М. Тростинська, Н.І. Ушакова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. – Вип. 13. – Харків : Константа, 2008. – С. 92–96.
10. Тростинська О.М. Соціально-культурний аспект навчальної програми з української мови для іноземних студентів / О.М. Тростинська, Н.І. Ушакова // Мова і культура: Вип.11. – К.: Видав. Дім Д. Бурого, 2009. – Т.VII (119). – С. 268–275.
11. Тростинська О.М. Навчальний комплекс з української мови для іноземців / О.М. Тростинська, Н.І. Ушакова, Л.Б. Бей, І.В. Петров // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки. – Вип. 16. – Харків : ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2010. – С. 232–238.